

Amir OBHOĐAŠ, *Lako prevozni zdrug Hrvatske legije – U borbama od Une do Dona, kolovoz 1941. – prosinac 1942.*, Despot Infinitus, Zagreb, 2012., 239 str.

U izdanju nakladničke kuće Despot Infinitus objavljena je 2012. knjiga pod nazivom *Lako prevozni zdrug Hrvatske legije – U borbama od Une do Dona, kolovoz 1941. – prosinac 1942.* Autor knjige je povjesničar Amir Obhodaš, glavni urednik Zvonimir Despot, a izvršni urednik Danijel Tatić. Knjiga ima ukupno 239 stranica, a popraćena je mnogobrojnim vrijednim fotografijama iz ostavštine veterinarskog natporučnika Zvonimira Parca, čija je obitelj izašla ususret autoru knjige. Kao što i priliči radu posvećenom vojnoj povijesti, djelo sadrži vojne zemljovide koji prate ratni put Lako prevoznog zdruha. Knjiga je strukturirana u osam poglavlja i zaključak, a zatim slijedi devet dodataka u kojima autor donosi zanimljive priloge. Na kraju knjige nalazi se popis izvora i literature.

U “Predgovoru” autor objašnjava razloge zbog kojih je tematika Lako prevoznog zdruha gotovo neistražena u hrvatskoj historiografiji. Razlog “anonimnosti” te postrojbe leži u tri važna čimbenika. Same vlasti Nezavisne Države Hrvatske marginalizirale su ga jer je djelovao u sastavu talijanske vojske, za vrijeme socijalističke Jugoslavije nije bio zanimljiva tema tadašnjoj historiografiji i, na kraju, o toj postrojbi nije bilo arhivske građe ili ona nije bila dostupna istraživačima. Osobiti nedostatak autor vidi u nepostojanju izvornog ratnog dnevnika postrojbe, koji je napisan tek poslije, prema sjećanjima bojnika Grge Cukona. Autor objašnjava na koji je način riješio jezičnu problematiku vezanu uz korijenski pravopis i neusklađenost hrvatskih i talijanskih vojnih činova.

Autor u “Uvodu” daje pregled brojnog stanja sila Osovine i Crvene armije uoči njemačke operacije “Barbarossa”, naglašavajući Hitlerovo mišljenje da Italija svoje snage treba usredotočiti na Sredozemlje. No Mussolinijeva želja za dokazivanjem i protukomunizam u konačnici su doveli do osnivanja talijanske armije u Rusiji (*Italiana Armata in Russia, A.R.M.I.R.*), odnosno 8. talijanske armije. Autor smatra da je financiranje i opremanje takve vojske bio veliki napor za Italiju, dok su na drugim bojištima talijanski vojnici trpjeli oskudicu. U daljnjem tekstu opisani su uvjeti u kojima nastaje Nezavisna Država Hrvatska, a autor postavlja težište na odnos NDH i Italije. Pišući o Rimskim ugovorima, autor posebnu pozornost posvećuje njihovu vojnom aspektu, odnosno dokumentu pod nazivom “Sporazum o pitanjima vojničkog značaja, koja se odnose na jadransko primorsko područje”. Zbog ograničavajućih uvjeta koje je Italija u vojničkom pogledu postavila NDH, dolazi do ustrojavanja Hrvatske legije u sastavu njemačke vojske. Talijanska strana, povrijeđena takvim razvojem događaja, zahtijeva da se od domobranstva NDH ustroji makar simboličnu postrojbu, koja se bi se na Istočnom bojištu borila u sastavu talijanske vojske. Autor “Uvod” zaključuje konstatacijom da “iako se vlada NDH nastojala oduprijeti ovom zahtjevu, talijanski pritisak je bio odviše jak i uslijed kojega je bila prisiljena donijeti odluku o ustroju i slanju još jedne postrojbe na Istočno bojište”. Službeni naziv postrojbe bio je Lako prevozni zdrug Hrvatske legije (*Legione Croata Autotransportabile*).

U poglavlju “Osnivanje i ustroj Lako prevoznog zdruha” autor prikazuje talijanski pritisak za osnivanje hrvatske legionarske postrojbe pod njihovim zapovjedništvom te pokušaj hrvatske strane da se osloncem na Njemački Reich taj pritisak odbaci. Iako je hrvatska strana dobila potporu njemačkog generala u Hrvatskoj Glaisea von Horstenaua i njemačkog poslanika Siegfriedea Kaschea, njihovi pretpostavljeni nisu željeli ulaziti u unutarnje odnose NDH i Italije. Takav je razvoj situacije 18. srpnja 1941. doveo do osni-

vanja Motorizirane bojnice Hrvatske legije, koja već 26. srpnja mijenja naziv u Lako prevozni zdrug Hrvatske legije. U poglavlju je prikazana struktura bojnice, a potom i zdruga, kao i zapovjedni kadar na čelu s potpukovnikom Stjepanom Neubergerom.

Poglavlje “Lako prevozni zdrug u Pounju” obrađuje ratni put Zdruga za vrijeme njegova boravka u NDH. Zbog pobune srpskog stanovništva na području Banije, Korduna i Bosanske krajine, Zdrug je prebačen na krizno područje. Osim što prati ratni put Zdruga, autor opisuje prilike na teritoriju zahvaćenom ustankom i zločine koje su ustanici počinili nad hrvatskim stanovništvom. Poglavlje sadrži brojne izvještaje posada ugroženih mjesta i hrvatskih zapovjednika, iz kojih je vidljiv nedostatak oružja i ljudstva, kao i slabo snalaženje domobranskih jedinica u gerilskom načinu ratovanja. U ovom poglavlju autor posebnu pozornost posvećuje zapovjedniku Zdruga, potpukovniku Stjepanu Neubergeru, i njegovoj suradnji s ustanicima, zbog koje je poslije uhićen i osuđen na smrt. Umjesto Neubergera zapovjedništvo nad Zdrugom preuzima njegov zamjenik potpukovnik Egon Žitnik. Poglavlje završava opisom povratka Zdruga iz Pounja u Varaždin tijekom studenoga 1941., gdje će biti dovršen njegov preustroj.

U poglavlju “Preustroj Zdruga i odlazak u Italiju” autor obrađuje novu strukturu Zdruga za vrijeme njegova boravka u Varaždinu, a potom i izobrazbu Zdruga u talijanskom gradiću Riva del Garda. Nakon preustroja, Zdrug je imao ukupno 30 časnika, 67 dočasnika i 1010 domobrana, iako će se poslije broj časnika i dočasnika povećati, a domobrana smanjiti. Obhodaš se dotiče i marginalizacije Zdruga, čiji je odlazak na izobrazbu u Italiju izazvao mnogo manje zanimanje tadašnjih medija od odlaska 369. pojačane pješачke pukovnije. Autor zaključuje da “izvještavanje tiska zapravo najbolje govori o tadašnjim hrvatsko-talijanskim odnosima i pod kakvim je okolnostima došlo do osnivanja Lako prevoznog zdruga, s obzirom da je podrška hrvatske javnosti Pavelićevoj vladi znatno opala nakon aneksije velikih dijelova jadranske obale i potpisivanja Rimskih ugovora”. Zdrug je u Italiji boravio od 17. prosinca 1941. do 29. ožujka 1942., kada je i zadnji od tri vlaka s hrvatskim legionarima krenuo prema Istočnom bojištu. Sama izobrazba Zdruga prošla je u najboljem redu, a 16. veljače hrvatski su legionari primili i posvetili ratni stijeg, dar talijanskog Ministarstva rata. Posveti ratnog stijega i prisezi hrvatskih legionara svjedočilo je hrvatsko izaslanstvo na čelu s vojskovođom Slavkom Kvaternikom i talijansko, koje je predvodio zapovjednik Glavnog stožera talijanskih oružanih snaga general Ugo Cavallero. Samom događaju talijanska je strana pridala veću pozornost nego hrvatska, iako je Kvaternikova nazočnost stvarala drukčiji privid.

Poglavlje “Boravak na Istočnom bojištu, travanj – studeni 1942.” podijeljeno je na središnji dio te dva potpoglavlja, “Plan Blau” i “Mostobran kod Serafimovića”. U središnjem dijelu poglavlja autor se bavi dolaskom i smještajem Zdruga na Istočnom bojištu. Zdrug ulazi u sastav 3. konjaničke divizije (*Divisione Celere*) Principe Amadeo Duca d’Aosta Talijanskog ekspedicijskog zbora u Rusiji (*Corpo di Spedizione Italiano in Russia, C.S.I.R.*) u okolici mjesta Rasipnoja. Autor posvećuje pozornost prvim sukobima kroz koje Zdrug prolazi u Rusiji, s opširnim opisima borbenih djelovanja. U potpoglavlju “Plan Blau” autor čitateljima približava osovinsku operaciju kodnog naziva “Plan Blau”, u kojem je udjela imao i sam Zdrug. U okviru velike njemačke ofenzive autor prikazuje djelovanje Zdruga na južnom dijelu Istočnog bojišta. To je razdoblje u kojem hrvatski legionari počinju uviđati sve nedostatke talijanskog zapovjedništva, čije će zapovijedi dobrim dijelom dovesti i do potpunog uništenja Lako prevoznog zdruga Hrvatske legije. Unatoč svemu, Zdrug je izvršio sve postavljene zadaće. Autor i u idućem potpoglavlju, “Mostobran kod Serafimovića”, stavlja djelovanje hrvatskih le-

gionara u okvir širih vojnih operacija sila Osovine. Zbog proboja njemačke 6. armije prema Staljingradu, Crvena armija pokušava otkloniti pritisak protuudarom na izduženi lijevi bok njemačkih snaga. Autor prikazuje djelovanje Zdruga u teškim uvjetima očuvanja položaja na Donu, gdje su kod Serafimovića snage sovjetske 63. i 21. armije uspostavile mostobran za daljnji prodor svojih snaga. Iz teksta je vidljivo da je Zdrug, iako brojčano slab, dao izvanredno veliki doprinos očuvanju talijanskih položaja pod čijim se zapovjedništvom nalazio. Unatoč tomu, sovjetske su snage 28. kolovoza zauzele Serafimovič. Svršetkom sovjetske ofenzive Zdrug je pohvalio zapovjednik divizije Pasubio, u čijem je sastavu tada bio, uz odlikovanja dodijeljena od talijanske i hrvatske države. Koliko je vlast NDH marginalizirala Lako prevozni zdrug najbolje svjedoči podatak da je prigodom posjeta Ante Pavelića Istočnom bojištu bio jedina hrvatska postrojba koju nije posjetio. Opravdanje je pronađeno u nedostatku vremena. Autor nadalje opisuje zimski raspored Zdruga pod zapovjedništvom 3. konjaničke divizije.

Iduće poglavlje nosi naziv "Operacija Mali Saturn, posljednja borba Lako prevoznog zdruga", a sadrži četiri potpoglavlja. U prvom je dijelu opisano stanje na bojištu uoči sovjetske operacije kodnog naziva "Uran" te sama bojna djelovanja u kojima su sovjetske snage stvorile osnovu za operaciju "Mali Saturn". Potpoglavlje "Raspored sovjetskih snaga" bavi se rasporedom sovjetskih snaga koje su trebale potisnuti Nijemce od Staljingrada, što je i bio krajnji cilj operacije. U potpoglavlju "Raspored njemačkih snaga i njihovih saveznika" autor daje raspored i brojno stanje osovinskih postrojbi koje su imale zadatak zaustaviti sovjetsku ofenzivu. U potpoglavlju "Početak operacije Mali Saturn" autor opisuje sam tijek operacije u kojoj Lako prevozni zdrug prolazi kroz teška iskušenja, a čiji će rezultat biti tragični događaji u borbama za selo Meškov, gdje će Zdrug zapravo i doživjeti kraj ratnog puta. Potpoglavlje "Završetak operacije Mali Saturn" Obhodaš je iskoristio kako bi prikazao stanje bojišnice ovog dijela Istočnog bojišta nakon svršetka operacije "Mali Saturn".

Slijedi poglavlje "Raspuštanje Lako prevoznog zdruga i ustroj II. Hrvatske legije". U poglavlju je opisano raspuštanje ionako uništenog Zdruga, ali i ustrojavanje nove hrvatske legije, čije je osnivanje forsirala talijanska strana. Pripadnici II. hrvatske legije obučavani su u Italiji, gdje je daljnji ustroj prekinut zbog kapitulacije Italije. U ovom dijelu autor otkriva malo poznate podatke o sudbini pripadnika II. hrvatske legije, koja je nakon kapitulacije Italije sve do prosinca 1943. osiguravala željezničku prugu na području sjeverne Italije i Slovenije. Zbog slabog morala i borbene spremne, kao i dezerterstva koje se pojavilo među ljudstvom, Nijemci su hrvatske legionare koristili samo za stražarske dužnosti. Nakon izbijanja pobune dijela hrvatskih vojnika i časnika, postrojba je raspuštena, a ljudstvo upućeno na daljnju obuku u nastavno središte Stockerau.

Posljednje poglavlje, pod nazivom "Prva jugoslavenska brigada", autor je posvetio onim hrvatskim legionarima na Istočnom bojištu koji su nakon bitke kod Meškova pali u sovjetsko zarobljeništvo. Sovjetska je vlada u promidžbene svrhe od zarobljenih hrvatskih legionara, ali i drugih zarobljenika, ustrojila Samostalni jugoslavenski odred u Sovjetskom Savezu, koji je 29. svibnja 1944. prerastao u 1. jugoslavensku brigadu. Za zapovjednika brigade imenovan je potpukovnik Egon Žitnik, zbog čega je izgubio sva prava stečena u oružanim snagama NDH. Dalje Obhodaš prati ratni put 1. jugoslavenske brigade na području Srbije, kamo je bila prebačena i gdje je doživjela velike gubitke u borbama za Čačak. Zbog ideoloških razloga brigada je često žrtvovana i bacana u prve redove bez odgovarajuće potpore susjednih jedinica. Njezini tobožnji neuspjesi proglašavani su "izdajom", a sam časnički kadar na čelu s potpukovnikom Žitnikom

doživio je čistke. Krajem rata brigada djeluje na području Srijemskog bojišta i Slavonskog Broda, a autor zaključuje da je upitno koliko je pripadnika Lako prevoznog zdruga dočekalo kraj Drugog svjetskog rata.

U "Zaključku" autor daje sažetak svoga rada prikazujući okolnosti osnivanja Lako prevoznog zdruga, njegov ratni put i slom. Ponovno se osvrće na ustroj i djelovanje 1. jugoslavenske brigade, kao i na ukupne žrtve koje je Zdrug podnio.

Nakon toga slijede dodaci. U prvom dodatku autor donosi usporedni prikaz činova u hrvatskom domobranstvu, odnosno talijanskoj vojsci. Drugi dodatak zapravo je izvještaj Aleksandra Seitza poglavniku Anti Paveliću u kojemu ga izvještava o zločinima koje su ustanici počinili na području Krnjeuše. Ovaj zanimljiv izvještaj može poslužiti onim povjesničarima koji će se u budućnosti baviti do sada slabo istraženom temom samih začetaka ustaničkog djelovanja na području NDH 1941. godine. U trećem je dodatku tabelarni prikaz zapovjedne strukture Lako prevoznog zdruga. U njemu su zabilježena imena i prezimena časnika, njihove dužnosti i dodatne napomene. Četvrti dodatak po istom obrascu donosi popis časnika Lako prevoznog zdruga od travnja do prosinca 1942. godine. U petom je dodatku tabelarni popis dočasnika koji su pripadali zapovjedništvu Lako prevoznog zdruga od travnja do prosinca 1942. godine. U šestom dodatku autor je, u mjeri koju su mu dopustili izvori, prikazao životopise časnika s fotografijama njih 32. Sedmi dodatak sadrži tabelarni prikaz odlikovanih pripadnika Lako prevoznog zdruga s naznakom vrste dodijeljenog odličja. U osmom dodatku nalazi se borbeni raspored zaraćenih strana u operaciji "Mali Saturn". Deveti i posljednji dodatak daje shematski prikaz ustroja Lako prevoznog zdruga.

Ova je knjiga vrijedno historiografsko djelo. Nastala na temelju autorova magistarskog rada, pruža nam uvid u do sada slabo istraženo područje hrvatske vojne povijesti. Uz autorovu prvu knjigu *Hrvatska legija – 369. pojačana (hrvatska) pješačka pukovnija na Istočnom bojištu 1941. – 1943.*, ova knjiga čini bitan korak prema daljnjem sustavnom istraživanju hrvatske vojne povijesti, koja je bila neopravdano zanemarivana u jugoslavenskoj, ali i modernoj hrvatskoj historiografiji. Iako su se autoru potkrale određene greške, poput netočnog datuma potpisivanja Rimskih ugovora (autor navodi 8. svibnja, umjesto 18. svibnja), nema sumnje da je u rad uloženo mnogo truda. Vrijednost knjige tim je veća što je autor oskudijevao s arhivskom građom te prethodnim istraživačkim radovima. Mišljenja sam da je Amir Obhodaš napravio hvalevrijedan posao napisavši knjigu koja će svakako zauzeti značajno mjesto u hrvatskoj povijesnici.

DOMAGOJ NOVOSEL

Zoran GRIJAK, Stjepan ĆOSIĆ, *Figure politike. Lujo Vojnović i Robert William Seton-Watson*, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2012., 430 str.

U jesen 2012. iz tiska je izašla knjiga *Figure politike. Lujo Vojnović i Robert William Seton-Watson* autorskog dvojca dr. sc. Zorana Grijaka i dr. sc. Stjepana Ćosića. Konceptijski je podijeljena u tri dijela – "Lujo Vojnović", "Robert William Seton-Watson" i "Korespondencija Luja Vojnovića i Roberta Williama Seton-Watsona (1916-1919)". Na početku knjige nalazi se uvodni tekst "Umjesto uvoda: figure politike", a na kraju sažetak na engleskom jeziku, popis korištenih izvora i literature te kazalo imena. Obo-